

KADIN GİRİŞİMCİLERİNDEN GİRİŞİMCİLİKTE ÖRGÜTLÜ DAYANIŞMA YAKLAŞIMI: HİNDİSTAN'DAN BİR ÖRNEK

Prof. Dr. Yakın ERTÜRK(*)

Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesi:

Sosyolojide girişimcilik, sadece bir ekonomik faaliyet alanı olarak değil, "başarı gereksinimine" dayalı bir kişilik yapısı olarak tanımlanagelmıştır (McClelland 1961). Hatta, modernleşme kuramları, batının gelişmesini batı insanının girişimci-atılcı kişiliği ile açıklamışlar, doğunun gerikalmışlığını insanların kaderciliğine bağlamışlardır. Bir an için, haklı olarak çok eleştiriye uğramış olan bu yargının etnosantrik içeriği göz ardı edilirse, girişimciliğin bir kişilik yapısı, hatta bir yaşam biçimi olarak tüm kadınları betimleyici olduğunu düşünmek mümkündür. Hangi sosyal sınıflar olursa olsun, kadınlar geleneksel olarak en temel "işletme" olan hanenin idaresini üstlenen ve çoğu durumda kıt olanaklarla ailenin günden güne idamesini sağlayan türlü yeniliklerin yaratıcısıdır. Ancak, bu yönde sürdürülen girişimler toplum nezdinde girişimcilik, eski deyim ile müteşebbislik, olarak algılanmaz. Bunlar, ekonomik değeri olmayan, kadınların "doğal" görevlerindedir. Bu nedenle de, görünmeyen ve bir yerde yok sayılan emektir.

Toplumsal anlamda girişimcilik, piyasa ekonomisi içinde, doğrudan doğruya pazara yönelik ve nakite dönüşebilen faaliyetleri içermektedir. Demokratik alandaki girişimcilikten pazardaki girişimciliğe yönelme konusunda ise, kadınlar bazı engel ve sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu engeller, kadınların toplumsal kimlik ve yükümlülüklerinden kaynaklanabildiği

---

(*) Ortadoğu Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi.

(1) Modernleşme kuramları ile ilgili tartışma ve eleştiriler için bakınız: H. Gülaip, 1983. *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Ankara: Yurt Yayınları; P. Kilby (Ed.), 1971. *Entrepreneurship and Economic Development*, London: The Free Press; R. Peet, 1991. *Global Capitalism*, London; Routledge; V. Randall and R. Theobald, 1985. *Political Change and Underdevelopment*, London: Macmillan.

gibi, bilgi/beceri eksikliğinden, yasal düzenlemelerden, ya da kurumsallaşmış geleneksel uygulama biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Böylece, oldukça katı sayılabilecek engeller karşısında, belli düzeylerde risk faktörü taşıyan piyasaya yönelmek, kadınlar için daha da riskli olmakta, bir çoğu için ise hiç de akılcı ve cazip bir seçenek gibi görünmemektedir. Bu nedenledir ki, günümüzde kadın girişimciliği, desteklenmesi ve özendirilmesi gereken özel bir siyasal müdahale alanı olarak tanımlanmaktadır.

Ancak, bu yönde oluşturulacak politika ve programların temel amacı sadece kadın emeğini pazara çekmek değil, bu süreç içinde, kadını güçlü kılmak olmalıdır. Aksi takdirde, kadın girişimciliğinin desteklenmesi çabalarının, kadının konumunu iyileştirme yönünde katkı sağlaması beklenemez. Kadınlar, bu sayede, gelir düzeylerini artırarak belki daha iyi yer, daha iyi içer, daha iyi giyer, bir başka deyişle, niceliksel bir yarar oluşturabilirler, fakat kimlik ve konumlarında kayda değer değişmelerin gerçekleşmesi mümkün değildir. O halde, niteliksel değişmeler arzulaniyorsa, kadın girişimciliğini özendirmeye ilişkin yaklaşımın amaç, hedef kitle ve yöntemini isabetli bir biçimde tanımlama zorunluluğu vardır.

Bu amaçla burada girişimcilikte örgütlü dayanışma yaklaşımı önerilmekte ve temel ilkeleri aşağıda tartışılan böylesi bir yaklaşım için örnek oluşturan Tamil Nadu Kadının Kalkınması Projesinin bir değerlendirmesi yapılmaktadır⁽²⁾.

Hedef Grup ve Yöntem:

Kadın girişimciliği çok farklı iş alanlarını ve farklı büyüklükteki faaliyetleri kapsadığından homojen bir grup ya da kategori değildir. Büyük girişimci olan kadınların sorun ve öncelikleri girişimciliğin genel özelliklerinden soyutlanamaz. Büyük girişimci kadınlar için sorun, büyük ölçüde, kadın olmalarından değil, piyasa koşulları, vergi ve diğer yasal zorunluluklardan kaynaklanır. Ancak, küçük ve orta girişimci kadınlar cinsiyetleri nedeniyle, gerek toplumsal ilişkiler açısından, gerekse kaynak temini açısından engellerle karşılaşmaktadırlar. En azından toplumsal cinsiyet yapılanmasına bağlı olarak erkeklere kıyasla daha çok desteğe gereksinimleri vardır. O halde, kadın girişimciliğini destekleme politika ve programlarının hedef kitlesi, özel bir kategori oluşturan küçük ve orta girişimci kadınlar olmalıdır. Ev dışında örgütlenen orta girişimcilik özendirme çalışmalarının odak noktası olmalıdır. Ancak bunun yanı sıra, **genelde evde sürdürülen küçük girişim-**

(2) Bu projeye ilişkin gözlemler yazarın Şubat 1992'de, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı danışmanı olarak proje yöresinde yaptığı inceleme ve değerlendirmelere dayanmaktadır. Proje ile ilgili detaylı bir rapor B.M. Kalkınma Programına sunulmuştur ve kopyesi yazardan temin edilebilir.

cilik ise dışlanmamalıdır. Zira, bu birimi oluşturan kadınlar geçim sıkıntısının en uç noktasında varlıklarını sürdürmeye çalışanlardır. Büyük olasılıkla, bu kadınlar, ya dul/boşanmış hane reisi konumunda olduklarından ya da kocaları düzenli bir iş ve gelire sahip olmadığından, geçim mücadelesini yüklenmek zorundadırlar. Evde iş kurarak hem domestik işlerini hem de geçim sorunlarını çözmeye çalışırlar. Diğer bazıları da, girişimciliğin başlangıçtaki riskini en düşük düzeyde tutabilmek için işlerini evden başlatıp birikim sağladıkça dışarıya taşımaya bilinçli bir strateji olarak benimseyenlerdir.

Böylece, küçük ve orta girişimci kadınları destekleme yönündeki programlar, kaynak temini, teknik eğitim, bilinlenme ve örgütlenme konularına ilişkin düzenlemeleri gerektirir. Özellikle, bilinlenme ve örgütlenme boyutunun önemi yadsınmamalıdır. **Kadın girişimciliği dış dünyanın bilgisi ile beslenen bir öz güvene ve örgütlenmeyle sağlanan dayanışma ağlarına dayandırıldığı ölçüde sürdürülebilirliğe kavuşur.** Örgütlenme doğrultusundaki temel girişim ve inisiyatif kuşkusuz girişimci kadınların kendilerinden gelmelidir ki, bu girişimler bağımlı ve tepeden inmece bir sürece dönüşmesin. Ancak, unutmamak gerekir ki, tabandan örgütlenme bir siyasal tercih meselesidir, dolayısıyla da, işin başında, yönlendirme ve teşvik gerektirir. Burada devlet, eğitim ve teşvik programlarını örgütlenme ilkesi doğrultusunda düzenleyerek, sadece girişimci kadınları örgütlenmeye özendirerek kalmayacak, aynı zamanda, gönüllü kuruluşları ve diğer ilgili kuruluşları da yeni yaklaşımlar üretmeye yönlendirmiş olacaktır.

Örgütlenme ilkesi gereğince, kaynak ve eğitim olanakları bireylerden ziyade, "Kadın Danışma Grubu" gibi oluşacak örgütlerin kullanımına öncelikle yönlendirilir⁽³⁾. Ayrıca, destekleme programı kapsamında kadınların bu tür örgütler oluşturmalarına ve yasal kimlik kazanmalarına da gereken yardım sağlanmalıdır.

Tamil Nadu Kadının Kalkınması Projesi

Hindistan'ın Madras Eyaletinde 3 bölgede uygulanan proje, IFAD (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu) ve Hint Hükümetince yapılan bir protokol gereği 1990'da yürürlüğe girmiştir. Proje raporunda projenin amacı şu şekilde ifade edilmektedir, "... kredi imkanlarına erişebilme olanakları-

(3) Örgütlenme konusunda ilk akla gelen kooperatifçilik, Türkiye'de şüpheyle bakılan ve "başarısız" bir tecrübe olarak algılanmaktadır. Bu nedenle de, gerek devlet görevlileri gerekse halk, örgütlenme konusuna sıcak bakmamaktadırlar. Ancak, kooperatifçilik alanında başarılı olan pek çok örneğe rastlamak mümkün. Van'daki Dönerdere Köyü Kooperatifi ve İzmir'deki Bademler Köyü Kooperatifi bunlardan sadece ikisidir. O halde, kooperatifçilikte başarısız örneklerle teslim olup, tümüyle örgütlenme yaklaşımından vaz geçmenin gerçekçi bir yaklaşım olmadığı ortadadır.

nı geliştirerek ve çeşitli gelir getirici faaliyetler için teknik hizmetleri güçlendirerek kırsal alandaki yoksul kadınların gelir ve yaşam düzeylerini yükseltmek; ekonomik ve sosyal dayanışmayı sağlayıcı köy düzeyi kadın grupları oluşumunu destekleyerek kadınların sosyal statülerini iyileştirmede gerekli bilinçlenme ve öz güven düzeylerini yükseltmek."

Projenin idari sorumlusu olan devlet, ekonomik faaliyet alanları ile ilgili eğitim ve yayım hizmetlerini sunmaktadır. Devlet dışı kuruluşlar (NGO) ise, kadın gruplarının oluşumu, bilinç ve bilgilendirme gibi görevleri üstlenmiş durumdadırlar. Projenin en kayda değer yanı grup ya da **sangam** boyutudur. Gruplar projenin sadece yöntemi değil, aynı zamanda, amacıdır. Bir başka deyişle örgütlenme, ekonomik faaliyetleri güçlendiren ve bilinçlenme-bilgilenme düzeylerini yükselten iki amaçlı bir strateji oluşturmaktadır. Grup ağları içinde hareket etmek, yoksul kadınlara, kocalarının, diğer erkeklerin ya da üst tabaka (caste) kadınlarının kolayca el koyamayacakları bir denetim ve faaliyet alanı sunmaktadır. Her ne kadar proje yönetimi ve yönlendiricileri (gerek devlet, gerekse devlet dışı gönüllü kuruluşlar) erkek egemen bir hiyerarşik yapı oluşturuyorsa da⁽⁴⁾, projenin katılımcısı olan girişimci kadınların yeni kimlik ve roller kazanmaya başladıkları gözlenmiştir. Grup dayanışmasının sağladığı güvence ile, katılımcı kadınlar bir taraftan gelirlerini arttırıcı yeni ekonomik faaliyetlere girişirken, diğer taraftan da, banka gibi geleneksel olarak sadece erkeklerin ilişki kurduğu dış kurumları tanıma olanağı kazanmaktadırlar. Kadın gruplarıyla yapılan çeşitli toplantılarda gözlenen, kadınların proje ile olan ilişkilerini algılayışları, bu yolla elde ettikleri kredi imkanları ve kurdukları küçük "işletmelerden" çok daha farklı boyutlar kapsadığı olmuştur. Onlar için heyecan verici olan, gelirlerini arttırıcı girişimlerle birlikte daha önce hiç tanımadıkları öz güven kazanmaya başlamaları ve topluluk içinde horlanmaksızın yer alabilmeleridir.

Yeni ekonomik faaliyetler, grup toplantılarına katılmak, zaman zaman, uzun mesafeler yürüyerek kasabadaki bankaya gitmek gibi yükümlülükler kadınların iş yükünü arttırmıştır ve zamanlarını da oldukça fazla almaktadır. Ancak, kadınlar bu durumdan hiç de şikayetçi değiller. Hatta, kendilerine kasabadaki bankaya gitmek yerine seyyar banka hizmetinin getirilmesini tercih edip etmedikleri sorulduğunda, yanıt ittifakla, hayır olmuştur. Grup üyeliği, projeden kredi alabilmenin en temel koşulu. Proje kapsamında 2 yılda 13825 üye ile 519 grup oluşturulmuş. Üyelerden bazıları kredi alma özelliklerine sahip olmadıkları halde, grup dayanışmasından yararlanmak amacıyla üye olmuşlar. Kadınlar, NGO'ların yardımı ile gruplar oluşturup,

(4) Proje idaresindeki cinsiyet yapılanması projenin zayıf ya da çözümlenmemiş bir yanı. Merkezdeki (Madraz) proje idarecisi kadın olmakla birlikte, alt ve orta kademelerde yetki sahibi olan kadın eleman bulunmamaktadır.

grup bütçesine düzenli olarak aidatlarını yatırıp, belli aralıklarla toplantılar düzenlemekte ve böylece, kendi işlerini kurmak için borçlanırken grup güvencesinden yararlanmaktadırlar. Bu tecrübe, kadınlara aynı zamanda, örgütlü toplumun kuralları ile baş edebilme ve düşüncelerini söze dökebilme becerilerini kazandırmaktadır.

Projenin kadınlara kazandırdığı bir diğer nitelik ise, düzenli, ve yordanabilir bir gelir sağlayarak hane içinde elde ettikleri itibar. Sabada yapılan gözlemlere göre, projeye katılan kadınların kocaları eşlerinin girişimciliğini desteklemekle kalmıyor, ev işlerinin bazılarını üstlenerek eşlerinin toplantılara katılmalarına ve bankaya gitmelerine olanak sağlıyorlar. Kadın grupları ile yapılan toplantılar sırasında, kucakında çocukla olayı izleyen kocaları görmek, oldukça yaygındır⁽⁵⁾.

Saba ziyareti sırasında grupların yasal kimliği sorunu henüz çözümlenmemiştir. Grupların kendi inisiyatiflerini aşmıyacak bir yasallığa kavuşmaları, kalıcılık ve sürdürülebilirlik açısından önemli görülmektedir.

Sonuç: Hindistan Örneğinin Doğurguları:

Yukarıda ana hatları ile anlatılan Tamil Nadu Kadının Kalkınması Projesi, katılımcı kadınlar için önemli ölçüde gelir artışları sağlamıştır. Ancak, projenin başarısı, ekonomik değer ve girişimci kadınlar yaratma ile sınırlı olmayıp, örgütlü dayanışma ağlarının oluşumu ile kadınların konumunda önemli değişimleri yönlendirmiştir. Bunlar, özetle şöyle sıralanabilir:

1. kadınların dünyalarının genişlemesi,
2. dış kurumlara aşinalık,
3. yeni bilgi ve beceri edinme,
4. kollektif güçten kaynaklanan özgüven kazanma,
5. yeni rol ve "ben" imajının gelişmesi,
6. hane içinde itibarın artması.

Kredi borçlarının geri ödenmesi süresi başlamış olan grupların bu konuda gösterdikleri titizlik de grup yöntemi açısından başarı vaad etmektedir. Banka yetkililerine göre proje müşterilerinin geri ödeme davranışları, diğer müşterilere göre çok daha olumlu olup, çoğu durumda geri ödemenin % 90 oranında gerçekleştiği kaydedilmiştir.

(5) Sabada edinilen bilgiye göre, kadınlardan sadece bir tanesi kocasının baskısı nedeniyle grup üyeliğinden ayrılmış. Erkeklerin desteğinin kazanılması, kuşkusuz, göz ardı edilemez. NGO'lar, özellikle grup oluşumu evresinde erkeklerle de toplanarak, onların onayını almışlardır.

Kuşkusuz, Tamil Nadu projesinin uygulandığı koşullar Türkiye'deki koşullardan çok farklıdır, dolayısıyla da, aynı projenin Türkiye'de uygulanması söz konusu değildir. Ancak, bu örnekten çıkarılacak sonuç, örgütlenmenin bir siyasal tercih olduğu yönündeki sayılı bir kez daha teyid edilmesi açısından önemlidir. Örgüt dışı kalmayı yeğleyen girişimci kadınları dışlamaksızın, örgütlenmeyi cazip kılan politik ve düzenlemelerle devlet dışı kuruluşların işbirliği sağlanarak küçük ve orta ölçekli kadın girişimciliği çalışmalarında, gerek ekonomik bakımdan, gerekse hedef kitlenin gücünü arttırma bakımından, kayda değer başarılar elde etmek mümkün görünmektedir.